

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

BRONIS J. KASLAS

MODERNIOSIOS VALSTYBĖS
SAVOKOS RAIDA

Atspaudas

iš

L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų* VI t.

155-169 psl.

Roma 1969

MODERNIOSIOS VALSTYBĖS SĄVOKOS RAIDA

Visos antikinės valstybinės bendruomenės buvo teokratiškos. Žydų, kinų, japonų, persų, germanų politinės teorijos skelbė valstybės dievinimo dogmą ir tuo pačiu paneigė individą ir atėmė iš jo bet kokią teisę ir laisvę.

Krikščionybė sulaužė valstybės visagalybės koncepciją, bet tuo pačiu metu taip pat aprėžė ir religijos ribas gerai visiems žinomame principu: « Atiduokite ciesoriui, kas ciesoriaus, ir Dievui, kas Dievo »¹.

Krikščioniškoje valstybės sampratoje žmogus žino, kad valdžia, kaip tokia, neturi jokios galios, kuri būtų natūralus valdžios atributas; jis žino, kad bet kokia galia valstybei ar valdžiai yra suteikta Dievo: *Omnis potestas a Deo*.

Patį pagrindinę politinės teorijos tiesą yra ši: žmogus negali gyventi be varžtų — ar tai jie būtų moraliniai-dvasiniai, t. y. religiniai varžtai, kurie stabdo ir aptvarko žmogaus pasijas, ar tai tie varžtai būtų išoriniai, t. y. politiniai, kurie teisinėje valstybės tvarkoje neprileidžia visuomenės prie anarchijos. Tokiu būdu, religija ir politika iš vienos pusės, bei ateizmas ir anarchija iš kitos pusės yra glaudžiai susiję logikos saistais.

Šioje trumpoje studijoje mes imsime pagvildinti moderniosios visuomenės politines sąvokas ir jų raidą. Šiandien daugelis tautų yra politinio vystymosi kryžkelėse. Jos ieško sau naujų arba pradinių formų. Mūsų tauta taip pat yra politiniai jauna bendruomenė. Savo trumpame laisvės periode ji bandė, ieškojo pastovių valstybės gyvenimo formų, bet nespėjo jų surasti, nes likimas vėl lėmė laisvės visiškai netekti. Tad politinės visuomenės klausimas, atrodo, turėtų būti visiems svarbus: ir tiems, kurie laisve džiaugiasi, ir tiems, kurie laisvę planuoja.

Šiandien pasaulis yra pasidalinęs į du didelius frontus, kurie akcijos arba reakcijos būdu siekia plėtotės ir vienas kito sunaikinimo. Dar daugiau: — paskutiniaisiais metais, atrodo, iškilo nauja trečioji jėga — geltonoji rasė, vadovaujama fanatiškos komunistinės-nacionalistinės Kinijos, kuri skelbia ir seka absoliutizmo, revoliucinės jėgos ir karo doktriną.

¹ *Luko* 20, 25.

Šių, sakysime, trijų tarptautinių ir vidinių santykių politinių pasaulėžiūrų akivaizdoje, — kokias pozicijas užima ir kaip rikiuojasi vakarų krikščioniškojo pasaulio politinis galvojobimas, mąstymas ir veikimas? Kokios sąvokos, idėjos ir mintys reiškiasi mūsų vakarų pasaulio politinės ideologijos srityje? Ką gi, pagaliau, galvoja Bažnyčia, — seniausia ir ilgiausios patirties institucija?

Krikščioniškoji Bažnyčia yra laisvės sąvokos kūrėja ir jos palaikytoja, nes ji iš esmės neigia bet kokią, — individo ar politinės jėgos, — absoliutizmą, kylantį iš žmogaus valios. Bažnyčia pripažįsta tik Dievo visagališkumą, o ne žmogaus. Bažnyčia negali aktyviai jungtis į jokią politinę partiją, jokią politinę jėgą. Ji nesutapdina savęs su jokia valdžios forma. Pijus XI enciklikoje *Divini Redemptoris* sako: « Bažnyčia nerekomenduoja ir neperša jokios politinės, ekonominės ir socialinės techninės-formalinės sistemos, nes tai ne jos sritis. Bet Bažnyčia nurodo linkmę, kuri toms sistemoms užtikrina laimingą pažangą ».

Kokia yra ta linkmė ir kryptis — pamatysime vėliau. Dabar gi pažiūrėkime, kuria kryptimi nuėjo vakarų krikščioniškojo pasaulio visuomenės sąvoka?

Napoleonas Bonapartas, konsulavimo metais, vienoje savo kelionėje stabtelėjo Ermenonville miestelyje prie J. J. Rousseau kapo, susimąstė ir jį lydinčiam karininkui pareiškė: « Prancūzijos taikai ir ramybei būtų buvę daug geriau, jei šis žmogus (Rousseau) būtų niekad negimęs ». Karininkas nustebęs paklausė: « Pilieti Konsule, kodėl taip kalbate? Rousseau paruošė Prancūziją revoliucijai, kuri Jus iškėlė ». Valandėlę patylėjęs, Napoleonas pareiškė: « Istorija mums parodys, kad žmonijos ramybei būtų buvę daug naudingiau, jei Rousseau ir Napoleonas būtų niekuomet neegzistavę »².

Šiame trumpame pokalbyje Napoleonas įžvelgė į savo ir Rousseau gyvenimo galias pasekmes žmonijos ateičiai ir istorijai, ypačiai formavimui naujos visuomenės, valstybės ir valdžios supratimo, ir su tuo susijusias žmonijos konvulsijas.

Peržvelkime keletą idėjų, siekiančių naujos visuomenės sąvokos. Augustas Comte manė, kad visuomenė yra, tartum, tam tikras organizmas, kuriame, kaip ir fiziniame organizme, galima atpažinti įvairius organus, sąnarius ir jų funkcijas.

Nereikia šios organinės teorijos pervertinti, bet nereikia jos ir visiškai atmesti, nes turime pripažinti, kad visuomenė ir gyvi organizmai turi savyje daug panašumo.

Socialiniuose organizmuose, kaip ir fiziniuose, laiks nuo laiko

* STANISLAS DE GIRARDIN, *Mémoires, Journal de Souvenirs*.

atsiranda mikrobu, kurie tam tikrose palankiose sąlygose dauginasi ir plečiasi.

Revoliucijos niekuomet nėra atsitiktiniai, spontaniški įvykiai. Revoliucijos beveik visuomet yra natūralinė pasėka naujų idėjų sąveikos. Idėjos gimsta, išminga žmonių sielose ir protuose, auga, plėtojasi ir, pagaliau, siekia išgyvendinimo tikrovėje. Revoliucija yra vienas iš bandymų ar metodų naujoms idėjoms išgyventi tikrovėje.

Istorijos didieji įvykiai visuomet buvo produktas kokios nors bendros idėjos. Tad įvykiai nėra atsitiktiniai ar fatališki. Jie yra natūralinė evoliucija.

Ši istorijos logika yra puikiai pavaizduota Prancūzijos revoliucijoje.

Revoliucijos aktai buvo raidiškas pritaikymas Rousseau socialinių idėjų, kurios buvo iškilmingai pakartotos ir patvirtintos Marso Laukuose ir 1790 metų liepos 14 dieną Paryžiaus minioms šaukiant, ir trypiant ant Bastilijos kalėjimo griuvėsių priimtose rezoliucijose. Rezoliucijos tekstas pareiškė: «Šis didžiulis žmonių susirinkimas pirmą kartą istorijoje laisvai iškilmingu aktu ir iškilminga priesaika sujungia žmones į vieną galingą junginį — bendruomenę vieni kitų teisėms pripažinti. Šis aktas yra būtinybė žmonėms atskleista filosofų ir tai turi būti raidiškai išpildyta»³.

Tas «galingas junginys» tai yra ne kas kita, kaip modernioji valstybė, pagrįsta Rousseau *Socialiniu Kontraktu* ir Prancūzų revoliucijos idėjomis.

Visi Prancūzų revoliucijos aktai buvo pagrįsti ir pateisinti Rousseau *Socialiniu Kontraktu* ir jo principais. Didžiausi revoliucijos žiaurumai buvo šiuo dokumentu pateisinti. Pirmosios Respublikos parlamentas, kada senieji įstatymai jau neveikė, o naujieji nebuvo dar išleisti, pareiškė, kad «tautos pyktis ir įtūžimas užpildo įstatymų tylą». Vadinasi, kad jei dar tuo tarpu nėra įstatymo, jį tada pavaduoja «*la colère du peuple*» (tautos įtūžimas).

Tai naujas moderniosios valstybės, ar visuomenės principas. Kokia gi yra to prasmė?

Ši nauja sistema yra pagrįsta iš pažiūros nepavojinga XVIII amžiaus filosofų, ir ypačingai Rousseau, idėja, kad žmogus gimsta nekaltas ir prigimtyje yra geras ir nesugadintas. Žmogus praranda savo nekaltumą ir laisvę blogoje visuomenėje.

Kokia gi buvo žmogaus prigimties samprata prieš tai, — laikotarpyje prieš Rousseau? Žmogaus prigimties supratimas buvo

³ TAINE, *Origine de la France contemporaine*, 4 t., 50 psl.

visai priešingas. Tada buvo tikima, kad žmogus gimsta nuodėmėje, palinkęs į blogį. Kaip toks, žmogus yra reikalingas religijos — tikėjimo jį išgelbėti iš dvasinių kančių po mirties, o žemiškame gyvenime jis yra reikalingas žandaro jį sudrausti nuo visuomeninių blogybių ir tuo užtikrinti jam laimę visuomeniškame gyvenime. Tas « žandaras » — valstybė veikė ir žmones tvarkė jam Dievo duota teise.

Šias visuomenines sąvokas Rousseau griežtai paneigė: « Žmogus natūraliai yra gera būtybė. Jis gimsta geras. Jo pirmieji žingsniai yra visuomet teisingi, bet bendruomenė — valstybė, kurioje žmogus gyvena, jį sugadina. Palikime žmogų ramybėje ir pamatysime, kad įsiviešpataus gera tvarka »⁴.

Mes aiškiai galime matyti, kad su ja sutikus viena iš šių dviejų koncepcijų apie žmogaus prigimtį gali nustatyti ir diktuoti valstybės bei visuomenės santvarkos principus. Priėmimas vienos arba kitos idėjos gali iššaukti visuomenėje — valstybėje dideles permainas. Taip ir įvyko.

Pagal Rousseau, XVIII amžiaus žmogus gimė geras ir nekal-tas. Jo pirmieji žingsniai visuomenėje buvo natūraliai geri ir teisingi. Ši iš prigimties gera žmogų XVIII amžiaus absoliutizmo žandaras sekė, persekiojo ir grasė kaip faktišką arba potencialų nusikaltėlį.

Žmogus gimė taip pat nepriklausomas, laisvas, o tuo tarpu valstybė jį varžė ir persekiojo. « Žmogus gimė laisvas », sako Rousseau pirmame *Socialinio Kontrakto* sakinyje, bet visur jis yra sokaustytas pančiuose ».

Tad matome, kad naujų amžių Rousseau (o taip pat ir kitų politinių filosofų) sukurtoje ir moderniosios valstybės priimoje naujoje teorijoje, visos priemonės yra nukreiptos prieš žandarą, t. y. valstybę, arba, tikriau sakant, vyriausybę — valdžią. Vardan žmonių suverenumo, naujoje valstybės koncepcijoje iš valdžios, kaip tokios, buvo atimtas bet koks autoritetas, iniciatyva, galia ir pastovumas. Žmonės-tauta buvo paskelbti suverenūs, visagaliai. Valstybė — valdžia tapo tik žmonių agentai — įgaliotiniai, tarnai. Šie principai buvo padėti naujos valstybės sąvokos pagrinduose ir iššaukė toli siekiančių pasėkų. Senoji valstybė buvo sugriauta Europos kontinente daugiausia Napoleono karais ir revoliuciniu būdu. Anglijoje ji buvo panaikinta evoliucijos būdu. Populiari-nis-visuomeninis suverenumas ir visagalybė naujoje valstybės sąvokoje neturėjo ribų. Jis tapo absoliutinis ir pakeitė monarko absoliutizmą.

⁴ ROUSSEAU, *Lettre à Mr. de Meaumont*.

Populiarinio-visuomeninio suverenumo destruktyvinį pobūdį buvo kiek sustabdęs Napoleonas, bet jis nebandė ir nekeitė Prancūzų revoliucijos nustatytos ir priimtos paties principo teorijos. Priešingai, Napoleonas populiario suverenumo ir naują valstybės sąvoką visoje Europoje ir tapo jos agentu sunaikinti likusioms senosioms monarkijoms. Nuo tada šis principas buvo įvestas į beveik visas pasaulio konstitucijas. Net ir absoliutinės diktatūros — nacių ir bolševikų — populiario-tautos suverenumo principą savo sistemose teoretiškai pripažino, įrašė į savo konstitucijas ir save vadino masių valdžiomis.

Beveik visi moderniosios istorijos įvykiai vyko šių valstybės sąvokų pakitimo šviesoje. Istoriniai pavyzdžiai tam yra gausūs.

Pirmas praktiškas Rousseau teorijos pritaikymas buvo bandytas Ministerio Turgot 1776 metų dekretu panaikinti visas korporacijas, pirklių ir amatininkų unijas. Įvade šis ediktas pastebėjo, kad tai buvo ne paprastas atsitiktinis nuostatas, bet tuo yra pritaikomas svarbus principas, kad « žmonių gyvenime yra tik individo interesas ir bendrasis interesas,» t. y. valstybės interesas. Niekam neturi būti leista įkurti, tarpinį socialinį organizmą tarp individo ir valstybės.

Joks elementas, joks faktorius neturi drumsti individo vienatvės ir laisvės. Prigimtas žmogaus gerumas, o taip pat ir šio gerumo išlaikymas, slypi žmogaus izoliacijoje. « *Pour vivre heureux, vivons cachés* », prancūzų porelės, glėbiuose svyrudamos į Bulonijos mišką, kartoja šią Rousseau išmintį. Kad būtų laimingas ir laisvas, pagal Rousseau, žmogus neturi būti surištas jokiais bendruomenės organizaciniais net ir šeimos ryšiais. Žmonės, kaip ir gyvuliai gamtoje, iš prigimties pažįsta ir žino tik sporadines, laikinas grupes, pavyzdžiui, apsivaisinimo periodais. Tad žmogaus laisvė yra ankštai sąlygojama ir apsprendžiama individo nuo nieko nepriklausomumo.

Kada izoliuotieji žmonės matys reikalą susijungti į bendruomenę, jie tą padarys tarpusaviu susitarimu. Jie ta sutartimi tada uždės tai bendruomenei pareigą « jiems garantuoti tiek pat laisvės ir nepriklausomybės, kiek jie buvo turėję iki susijungimo į bendruomenę ».

Tokiu būdu sukurtoji žmonių bendruomenė, kuri yra esmėje ne prigimtas, bet dirbtinas socialinis produktas, bus pagrįsta ne šeima ar kuria kita organizuota grupe, kaip pradiniu išėjties tašku, bet individu, kuris negali būti atskirtas nuo valstybės joku tarpiniu ryšiu, nes tada individas negalėtų būti nei laisvas nei nepriklausomas. Tad organizuota bendruomenė-valstybė šioje sąvokoje yra, tartum, smėlio kopos, neorganinis molekulių agregatas, neturintis

tarp savęs jokio organinio ryšio. Visuomenės nariai kiekvienu atveju turi pasilikti laisvi ir nepriklausomi ir šį statusą jiems turi garantuoti jų sukurtoji valstybė.

Turgot dekretas buvo atšauktas, bet jo principai paliko gyvi ir tapo prancūzų revoliucijos politinių ir valstybinių sąvokų ir institucijų pagrindu. Tokiu būdu, vėliau revoliucijos organų 1791 metais išleistas taip vadinamas *Lois Chapelier* piliečiams galutinai uždraudė «... susiburti į organizacijas profesinių interesų labui». O taip pat ir 1791 metų konstitucija aiškiai sakė, kad «panaikinimas bet kokių korporacijų, sąjungų yra vienas iš konstitucinių Prancūzijos pagrindų». Šie principai užtinkami daugelyje revoliucijos teisinių aktų. Bent kokios sąjungos — tarpininkės tarp individo ir valstybės — buvo panaikintos. Net Bažnyčia buvo padaryta valstybės departamentu ir negalėjo egzistuoti kaip atskira organizacija.

Pagrindinis šios valstybės sąvokos rezultatas buvo tas, kad valstybės galia baisiai išaugo. Jos struktūroje nebuvo jokių korporacijų, sąjungų, draugijų, — jokio organizuoto elemento jos galiai priduoti populiarinį pobūdį. Valstybė tapo socialiniu milžinu, kurio sudėtinės dalelės buvo tūkstančiai ar milijonai nereikšmingų, silpnų, pakrikusių, izoliuotų individų, kurie tapo smėlio keliaujantieji kalnai. Napoleonas tuojaus pat padarė iš to išvadas ir tuo pasinaudojo. Jis paėmė mases po savo sparnu ir plebiscito būdu pasidarė jų suverenu. Tada Donoso Cortés galėjo garsiai skelbti, kad «Imperija nereiškia galo revoliucijai, bet priešingai, revoliuciją imperija apvainikavo». Plebiscito būdu viename asmenyje išikūnijo Prancūzijos tauta. Tokiu būdu buvo sukurta nauja politinė teorija — Bonapartizmas, kurs yra ne kas kita, kaip naujųjų laikų populiarinių diktatūrų sąvoka.

Šis valstybės supratimas pergyveno imperiją ir išliko vėlesniems laikams. Rousseau idėja, kad tarp individo ir valstybės turi būti *tabula rasa* — tuštuma — esmėje sugestijonuoja ir suponuoja, kad valstybė yra galima tik su absoliutine suverenine valdžia, kurios negali varžyti jokios tarpinės kliūtys, t. y. korporacijos, sąjungos, draugijos ir t. t. Šis valstybės absoliutizmas gali reikštis viename asmenyje arba jis gali reikštis kolegijalinėje institucijoje — parlamentariniame režime. Vienas asmuo dažnai yra pastatytas priešakyje vienokio arba kitokio Plebiscito būdu, gi parlamentas yra pastatytas valstybės priešakyje vienokiu arba kitokiu balsavimo — rinkimų būdu. Vienu ir kitu atveju teoretinis, principinis, teisinis — konstitucinis tautos suverenumo reikalavimas yra patenkintas. Bet praktikoje politinis defektas, politinė blogybė abiejuose atvejuose yra ta pati, būtent — periferijų, sudėtinių valstybės

dalių t. y. piliečių atrofija valdžios absoliutizmo labui. Kaip vėliau istorijos pavyzdžiai parodė, ši valstybės sąvoka garantavo tautos suverenumo teoretinį principą, bet atėmė iš valstybės vairo pastovumą. Šioje struktūroje, nei vieno asmens, nei parlamentinis absoliutizmas neužtikrino naujai valstybei pastovios formos ir dažnai tautos suverenumą padarė tuščiu terminu.

Kaip minėjome, tautos suverenumas, kaip teoretinis naujas politinis principas buvo visuotinai priimtas ir pasiliko pastovus ir nekeičiamas beveik visose Europos konstitucijose. Šiuo principu buvo paremta net ir nacinė Vokietija, juo remiasi taip pat ir sovietinė valstybė. Šiuose abiejuose atvejuose tautos suverenumo principas buvo įtrauktas ir užakcentuotas konstitucijose. Abiejuose atvejuose viskas buvo ir yra daroma tautos vardu, ar tai ta tauta būtų etninė bendro kraujo grupė, ar tai proletarine masė. *Tabula rasa* — tuštuma — tarp tautos ir valstybės naciniame ir bolševistiniame režimuose buvo atsiekta, panaikinus ir uždraudus visus socialinius junginius egzistuojančius tarp valstybės ir individo. Ta tuštuma nacizme ir bolševizme buvo užpildyta dirbtiniais, specialiai įkurtais socialiniais junginiais monolitinėje struktūroje, vienybėje su valstybe ir jos absoliutiniame dominavime. Savaime suprantama, kad tautos suverenumas šiuose režimuose tapo fikcija, parodija, ir tautos suverenumo vardu buvo ir yra vykdomos didžiausios saualės ir niekšybės.

Rousseau socialinės sutarties principai turėjo ne tik politinių, bet ir labai neigiamų socialinių pasėkų. Korporacijų ir profesinių sąjungų panaikinimas lemiamai išskyrė darbdavius ir darbininkus ir jų interesus. Šiuos du integruotos visuomenės narius prancūzų revoliucija padarė dviem klasėmis, — darbininkų ir savininkų priešiškomis klasėmis. Tas pagimdė utilitarinį egoizmą kapitalistinėje klasėje ir neapykantą ir priešišumą darbo klasėje. Šios socialinės poliarizacijos pasėkoje gimė ekonominis liberalizmas ir iš jo kilusios socialinės blygybės iššaukusios socializmą ir komunizmą.

Darbo klasės fizinis ir moralinis skurdas privertė valstybę, priešingai liberalizmo principams, intervenuoti darbo įstatymų leidimu. Valstybė tada buvo vienintelis būdas ir priebėga esamoje socialinėje sistemoje, nes jokių kitokių veiksmų tarp valstybės ir individo nebuvo. Bet ši valstybės intervencija sugestijonavo etatizmo arba valstybės kišimosi, « galingos valdžios » idėją ir schemą, kuri laikui bėgant vis plėtėsi ir didėjo. « Galingos valdžios » sistema XX amžiaus Europoje išaugo į totalitarinę valstybę. Jungtinei Amerikos Valstybėse šis klausimas taip pat darosi šiandien labai aktualus.

Jau XIX šimtmečio bėgyje politiniai, socialiniai protai pradėjo ieškoti išeities iš šių moderniosios valstybės painiavų ir atsakymo į komplikuočius industrinio amžiaus politinius klausimus. Buvo jausta ir galvota, kad industrinio amžiaus politinės ir socialinės blygybės iškilo tuštumoje, susidariusioje tarp valstybės ir individo, įgyvendinant Rousseau idėjas.

Bet kokia tuštuma yra nenatūralus dalykas ir ją gamta visuomet užpildo. Atrodo, kad ir socialiniame-politiniame gyvenime tuštuma yra negalima ir ji vienokiu ar kitokiu būdu yra užpildoma. Priešingu atveju sprogimas arba lūžimas būtų neišvengiamas.

Jau 1865 metais Emile Olivier reikalavo pripažinti darbininkams teisę organizuotis. Beveik tuo pačiu metu Mainzo vyskupas Ketteler tvirtino, kad socialinis-politinis klausimas gali būti išspręstas tik profesinių organizacijų būdu, arba, kitaip sakant, organizuotos tautos.

Organizuotumo arba korporatyvinės sistemos idėjos ypač pagyvėjo po 1870 metų Vokietijoje, Italijoje, Austrijoje ir Prancūzijoje. Pagaliau, šios idėjos puvo aiškiai pritartos ir patartos popiežiaus Leono XIII enciklikoje *Rerum novarum* ir Pijaus XI enciklikoje *Quadragesimo anno*.

Tad jau XIX šimtmetėje drauge su industrine revoliucija iškilo ir buvo pripažintas kaip būtinas korporatizmo ir visuomeninio organizavimosi principas, nors valstybių operavime jis buvo įstatymais patvirtintas tik apie 1900 metus. Šis principas turėjo papildyti arba modifikuoti moderniosios valstybės sąvoką. Jis plėtėsi, populiarėjo ir ypač darbininkų masės, matydamos savo bejėgumą prieš visagalę valstybę ir kapitalą, organizavimosi reikšmę greit suprato ir jį vykdė.

To pasėkoje, visur kūrėsi įvairūs sindikatai, sąjungos, unijos, sritinės organizacijos, politinės partijos ir kiti socialiniai junginiai, ginantieji ir propaguojantieji įvairių grupių bendrus interesus.

Šis korporatyvinis visuomenės principas valstybės galybę atskiedė ir aplamdė, nes organizuoti vienetai ėmėsi patys spręsti ir tarpininkauti tarp valstybės ir individo, kurio reikšmė ir įtaka labai padidėjo. Individas dabar rado savo vietą organizuotoje tautoje, ir tuo būdu praraja tarp jo ir valstybės jei ne išnyko, tai labai sumažėjo.

Tautos organizuotumas — kolektyvumas įgavo tada įvairias formas. Kai kurios formos siekia identifikacijos su valstybe ir jos žinomos kaip socializmas, kurs pasirenka valstybę, kuri vėl būtų absoliutine žmogaus šeimininke. Tuo būdu korporatizmo evoliucijoje iškilo tam tikri sąjūdžiai, kurie tapo prieštaravimas savyje.

Nežiūrint kai kurių iškrypimų korporatizmo evoliucijoje, šis principas decentralizavo visagalę valstybę individo naudai ir interesui. Socialiniai kolektyvai, nors ir veikia įstatymų rėmuose, yra daugiau ar mažiau autonominiai ir tuo būdu turi savo sritis ir galias, kurios aprėžia valstybės kišimąsi į tam tikras žmogaus gyvenimo sritis ir tuo būdu valstybės galybę sumažina.

Su korporatizmu į naują valstybės sąvoką buvo įvesti nauji elementai, kurie užpildo Rousseau ir prancūzų revoliucijos sąvokos sukurtą tuštumą tarp individo ir valstybės. Asmeninio tipo bonapartistinė ir absoliutinio parlamentarizmo valstybė naujausiais laikais išsivystė į naują tvarką, kuri galėtų būti pavadinta organizuotos laisvės arba organizuotos politinės visuomenės valstybė.

Pijaus XI 1937 metų enciklika *Divini Redemptoris* šią sistemą aptaria sekančiais žodžiais: « Sveika gerovė privalo bazuotis sveiko korporatizmo principais respektuojančiais sveiką socialinę hierarchiją. Korporacijos turi organizuotis harmoningame vieningume, visuomet turėdamos galvoje visuomenės bendrą gerovę. Valstybės pagrindinė ir autentiškiausia misija yra remti ir puoselėti šią harmoniją ir koordinuoti visas socialines pajėgas. Yra būtina, kad ši doktrina būtų įgyvendinta praktiškame gyvenime pagal apaštalo paraginimą: ‚Nekankinkite viens kito ir nesitenkinkite tik klausyti šių pamokymų bet veikite ir vykdykite šį pamokymą praktiškame gyvenime ‚ ».

Dažnai istorikai prancūzų revoliuciją aptaria kaip « racionalizmo pritaikymą politinėje ir socialinėje santvarkoje ». Reikia pasakyti, kad ši aptartis yra teisinga.

Trumpai išreikšta racionalizmo idėja politikoj ir socialiniame gyvenime yra ši: savo protiniu mintijimu žmogus sugebėjo atidengti gamtos paslaptis ir įstatymus, kuriais yra tvarkomas ir tvarkosi gamtinis, fizinis pasaulis. Sekdamas savo proto išvedžijimus ir teorijas, žmogus taip pat gali atrasti ir atras socialinius, politinius įstatymus ir tiesas, kuriais remiantis turėtų funkcionuoti politinis, socialinis pasaulis. Racionalizmas atmetė bet kokį pašalinį autoritetą, kuris diktuočių socialinio ar politinio tvarkymosi įstatymus. Kartu racionalizmas atmetė šioje srityje ir religijos — Bažnyčios autoritetą. Vienintelis kelias socialinei-politinei tvarkai surasti yra žmogaus protas.

Žmogus, kaip protaujanti būtybė, buvo pastatytas virš visko, pasaulio centre, kaip visko kriterijus, absoliutinis kūrėjas ir instigatorius, išminties ir problemų išeities šaltinis. Dievas ir žmogaus polinkis į blogį buvo užmiršti. Tad racionalizme moderniosios visuomenės ir jos santvarkos sąvoka turi kilti iš žmogaus racio-

nalinės minties, turi būti jo mintijimo rezultatas. Dievas racionalizme yra sužmogintas ir žmogus sudievinatas.

Racionalizme žmogus vienas ir jo protas yra valstybės ir jos santvarkos kūrėjai. Žmogus taip pat apsprendė ir esmę savo prigimties. Jis nutarė, kad jo prigimtis yra nekalta, kad jis gimsta geras, kad jis proto pagalba gali sukurti idealią bendruomenę, kad teisingumas ir teisė yra taip pat jo proto kūriniai.

Jei proto šviesa nėra laiko ir vietos aplinkybėmis aptemdinta, religija ir Bažnyčia nėra reikalingos surasti tiesai. Jei religija nėra reikalinga, tada protas yra suverenus ir nepriklausomas. Proto pajėgumas priklauso nuo jo lavinimo, kuriam geriausias būdas yra diskusijos. Dialektinės diskusijos, debatai yra pagrindinis žmonių santykiavimo įstatymas ir šaltinis, iš kurio plaukia tiesa. Iš diskusijų, debatų principo, kyla spaudos laisvės, žodžio ir susirinkimų laisvės principai.

Jei žmogaus prigimtis ir valia nėra liguistos ir nesugadintos — samprotauja racionalizmas — žmogus viršgamtinės, religinės palaimos nėra reikalingas. Jei religinė malonė ir viršgamtinė pagalba nėra reikalingos, tada nėra reikalingi nei sakramentai, nei maldos, kurie žmogui, sakoma, atneša palaimą. Jei maldos nėra reikalingos, tada religiniai mąstymai yra tik brangaus laiko gaišinimas. Religiniai ordinaai — vienuolijoms, būdami visų virš šių dalykų paskirties, taip pat nėra reikalingi ir turi būti panaikinti.

Jei žmogus nėra reikalingas sakramentų, tada jam taip pat nereikia nė organizuotos Bažnyčios, bei jos hierarchijos, kuri žmogų šiais sakramentais aprūpina. Tad kunigystės luomas ir pati organizuota Bažnyčia, kaip nereikalingi, turėtų būti panaikinti.

Atmetęs visa, kas yra dvasinio, moralinio, viršgamtinio, visagalio proto galybėje paskendęs, nematydamas nieko sau negalimo, kaip tas kalnų erelis tupėdamas ant aukštos kalnų uolos, žmogus meta žvilgsnį į žemę, pilną žibančio aukso, įvairių galimybių ir materialinio turto. Vienintelis tada žmogaus siekimas yra nusileisti į žemę ir pilnai naudotis materialinėmis gėrybėmis ir atsidėti tik materialiniam gerbūviui.

Tokiu būdu iš to kilo utilitarinių materializmo sistemų sąjūdziai: kraštutinis liberalinis kapitalizmas, imperializmas, kolonializmas, ekonominis nacionalizmas ir kiti. Kapitalistinis liberalizmas privedė prie masių skurdo ir klasių neapykantos valstybių viduje. Imperializmas, ekonominis nacionalizmas privedė prie naujų karų tarptautiniuose santykiuose.

Dievą, religiją ir Bažnyčią nustūmus į šalį, racionalizmo sukurtose valstybėse vienintelė priemonė žmonių santykiams paliko jėga. Savo protu ir jėga žmogus kuria viską: socialinę, politinę san-

tvarką ir teisę. Pozityvinė arba žmogaus sukurtoji teisė tapo įstatymų šaltiniu.

Pažvelkime dabar į racionalizmo ir prancūzų revoliucijos patiektas idėjas krikščionybės šviesoje.

Be tiesioginių krikščionybės šaltinių, taip pat Bažnyčios Tėvų bei teologų pasisakymų, įvairios popiežių XIX-XX amžiaus enciklikos ir kiti dokumentai⁵ išsamiai atsakinėja į šiuos socialinius, politinius klausimus.

Bažnyčios atsakymai į šiuos socialinius politinius klausimus ir bendrieji principai galėtų būti suglausti į tris pagrindinius punktus: pirma, politinis autoritetas arba valstybė ir socialinė tvarka kyla iš Dievo, kaip pirmutinės viso ko priežasties ir šiuo atveju žmogaus socialinės prigimties priežasties. Socialinė tvarka ir socialinė žmogaus prigimtis suponuoja autoritetą, kuris išplaukia ne iš žmogaus, bet iš socialinės tvarkos esmės, kuri yra Dievo įsteigta žmogaus labui ir gerovei. Kristus tai patvirtino Pilotui ir žmonėms tuo priminė: « Tu neturėtum ant manęs jokios galios (autoriteto, valdžios), jei tau ta galia nebūtų suteikta iš aukščiau »⁶. Tad pagrindinis krikščionybės politinis principas yra, kad *Omnis potestas a Deo*. Net ir visuotinas tautos nutarimas, arba visuotinas socialinis kontraktas negali savaime įkurti politinės valstybės, valdžios arba būti teisės šaltiniu.

Antra, žmonių bendruomenės principas buvo sukurtas kartu su pačiu žmogumi. Autoritetas ir valdžios principas yra visuomenės prigimtyje. Tokiu būdu, bendruomenė ir valdžia arba valstybė yra gamtos dėsnis.

Trečia, savaime save pateisinanti valdžia gali būti kai kuriais atvejais atimta iš vieno ar kito valdovo, bet tai nereiškia, kad žmonės turi teisę sunaikinti autoritetą ar valdžią kaip tokią. Valdovo nuvertimas arba jo sunaikinimas reiškia tik, kad valdovas nežinojo savo pareigų ir jas peržengė natūraliniame bendruomenės veikimo procese ir jo nuvertimas yra pilnai pateisinamas valdžios formų tobulinimo eigoje.

Šv. Tomas Akvinitietis sako: « Tiraniškas režimas nėra teisingas, nes jo tikslas nėra bendra gerovė, bet valdovo asmenišką reikalą.

⁵ Socialinius, politinius klausimus liečiantys yra šie dokumentai: GRIGALIAUS XV, *Mirari vos*; PIJAUS IX, *Syllabus* ir *Quanta cura*; LEONO XIII, *Quod apostolici, Diuturnum, Immortale Dei, De humana libertate, Rerum novarum, Graves de communi*; PIJAUS X, *Motu proprio: Fin dalla prima* žr. *Acta Sanctae Sedis*, 36 (1903-104), 339-345 psl.; PIJAUS XI, *Quadragesimo anno, Divini Redemptoris, Mit brennender Sorge*; JONO XXIII, *Pacem in terris*, PAULIAUS VI, *Ecclesiam suam*.

⁶ Jono 19, 11.

Tokį režimą nuversti nėra nusikaltimas. Tikriau pasakius, šiuo atveju tironas yra nusikaltėlis, nes jis savo valdymu sukėlė netvarką ir žmonių neapykantą». John Locke, Anglijos XVII amžiaus politikos filosofas tą mintį, beveik tekstualiai pakartojo pateisindamas karaliaus nužudymą.

Leonas XIII savo enciklikoje *De humana libertate* štai ką sako: «Bažnyčia nesmerkia, jei žmonės nori išlaisvinti savo kraštą nuo svetimo jungo arba nuo despoto, su sąlyga, kad tai visa būtų daroma teisingumo labui».

Atrodo, kad nėra skirtumo tarp asmeninio ir parlamentinio despotizmo, jei tik vienas arba kitas «pamina žmonių natūralines teises ir kelia žmonėse nerimą» bei veikia prieš bendrą interesą.

Teisės šaltinių ir valdžios sukurtos teisės klausime popiežius Pijus IX pasmerkė principą, kad «Valstybė yra teisės kūrėja ir šaltinis ir negali būti suvaržyta jokiais varžtais; kad valstybė yra daugumos valia ir materialinių jėgų suma»⁷.

Leonas XIII savo enciklikoje *Diuturnum*, nagrinėjančioje civilinės valdžios kilmę, taip išsireiškė: «Atmesti valdomosios galios ryšį su Dievu, kaip tos galios šaltiniu, reiškia atimti iš valdžios jos prasmę ir jos visą jėgą. Padaryti valdžios galią priklausomą tik nuo žmogaus valios, pirmiausiai yra principo klaida, nes tokiai valdžiai suteikiamas labai silpnas be turinio pagrindas».

Griždamas prie to paties, žmogaus kaip valdžios šaltinio, klausimo, Leonas XIII enciklikoje *Immortale Dei* primena, kad perdėtoje, klaidingoje moderniosios valstybės sąvokoje «valdžia yra tik žmonių valia, kuri priklauso tik nuo paties žmogaus ir jis tik pats save gali valdyti... Valstybė yra *multitudo maitresse* — masinė šeimininkė — pati save valdanti. Tokiu būdu, žmogus yra bet kokios teisės ir valdžios šaltinis. Iš to seka, kad valstybė nesanti surišta jokiais pareigomis Dievui».

Pijus XI savo 1937 metų enciklikoje *Divini Redemptoris* pasmerkia komunizmą ir kitus totalitarinius režimus, kadangi jie, vietoje sekę Dievo nurodytas teises, pagrįstas nekeičiamais tiesos ir gailestingumo principais, neteisingai uzurpuoja valdžią, primeddami žmonėms partijos politinę programą «kylančią iš žmogaus saualės».

Savaime suprantama, kad šis pasmerkimas taikomas kiekvienam režimui, kurs bazuojasi *sauvale* (*arbitraire humain*), ar tai ta saualė būtų vieno asmens, vienos partijos, ar kokio tai parlamento diktatūra.

⁷ PIJUS IX, *Syllabus*.

Sugrįžkime trumpai prie žmogaus prigimties kokybės, t. y. žmogaus prigimties polinkio į blogį. Jau esame minėję, kad modernioji politinė teorija paneigė blogio esimą žmogaus prigimtyje.

Leonas XIII savo laiške Ženevos vyskupui Mermillod rašė: « Socialinės bendruomenės (*corps social*) turi savyje nuodų, kurie savo laiku išeis į viešumą su pragaištingomis pasėkomis, jei žmogaus protas, eidamas dieviškosios tiesos pamokymu ir remdamasis teisingumo ir tikėjimo meile, nesikoncentruos tikrosios gerovės linkme. Tik šia sąlyga bendruomenė bus pastatyta ant tvirtų pagrindų ir blogis, kurs yra nuo žmonijos neatskiriamas, atsimuš į užtvaramą, ir žmonės ras susiramimą ».

Dar aiškiau ir konkrečiau šiuo klausimu pasisakė Pijus X: « Iš kur gi kyla socializmo, komunizmo nuosavybės panaikinimo ir proto suverenumo klaidos? Šios klaidos kyla iš nepripažinimo žmogaus nupuolimo, jo pirmapradės nuodėmės. Taip, pirmapradis žmogaus nusikaltimas, su jo baisiomis pasėkomis, užnuodijantis patį šaltinį ir tuo pačiu užteršiantis blogiu iš šio šaltinio ištekantčius upelius, blogio esimas ir pripažinimas reikalingumo imtis priemonių blogiui sutramdyti, visi šie taip svarbūs principai yra moderniuųjų šių dienų mokytojų atmetami ir paneigiami; o iš šio paneigimo išplaukia antisocialinės idėjos ir teorijos, kurios yra eksperimentuojamos ir žmonėms peršamos ».

Atsirias, žinoma, tokių, kurie sakys, kad nereikia teologijos ir religijos maišyti su politiniais mokslais ir socialinėmis problemomis.

Mes norėtume šiems atsakyti su garsiuoju maištininku Proudhon, kurs *Revolucionieriaus Išpažintyje* taip pasakė: « Yra stebėtina, kad politinių klausimų gelmėje mes visuomet susiduriame ir susidursime su teologija ». Kitaip sakant, kokį klausimą besvarstytume, mes visuomet susidursime su religija.

Krikščionybė bendrai, o ypač Katalikų Bažnyčia, per dviejų tūkstančių metų raidą jau išsiliejo iš grynai teologijos mokslo ribų; ji jau nėra vien tik religija, besirūpinanti tik pomirtiniu žmogaus gyvenimu. Krikščionybė jau tapo socialine religija, nes nėra žmogaus gyvenimo srities, kurios ji nepaliestų, ir problemos, kurios ji neatsakytų.

BRONIS J. KASLAS

Wilkes-Barre, Pa., J. A. V.

BIBLIOGRAFIJA

- BENEDICTINE MONKS OF SOLESMES, *The Church*, translated by Mother O'Gorman, R. S. C. J., Bostonas, 1962.
- BROWN, STEPHEN J., S. J., *Nationalism True and False*, žr. *Catholic World*, CL (1940), 432-438 psl.
- CIVARDI, Msgr. LUIGI, *Christianity and Social Justice*, translated by Adriano Sylvester, Fresno, 1961.
- DIRKSEN, CLETUS, C. P. P. S., *Catholic Social Principles*, St. Louis, 1961.
- DONAVAN, VICTOR, *Judaism and Christianity*, 1963.
- DONOSO, CORTES, *Obras Completas*, Biblioteca de Autores Cristianos, Madridas, 1946.
- JONAS XXIII, *Ad Petri Cathedram; Mater et Magistra; Pacem in Terris*.
- EPPSTEIN, JOHN, *The Catholic Tradition of the Law of Nations*, Washingtonas, 1935.
- FREMANTLE, ANNE, *Social Teachings of the Church*, New Yorkas, 1963.
- GIRARDIN, STANISLAS DE, *Mémoires, Journal et Souvenirs, visite du Premier Consul a Ermenonville*.
- GONELLA, GUIDO, *The Papacy and World Peace*, Londonas, 1945.
- GRIGALIUS XVI, *Mirari vos*, 1832.
- GUERRY, EMILE, *The Popes and World Government*, Baltimorè, 1964.
- HUGHES, PHILIP, *The Popes' New Order*, New Yorkas, 1944.
- LEONAS XIII, *Quod apostolici*, 1878; *Diuturnum*, 1881; *Immortale Dei*, 1885; *De Humana libertate*, 1884; *Rerum novarum*, 1891; *Graves de communi*, 1901.
- MAISTRE, JOSEPH DE, *Considération sur la France*, Bruxelles, 1939.
- MARITAIN, JACQUES, *L'Homme et l'État*, Paryžius, 1953.
- MENCZER, BELA, *Catholic Political Thought*, 1962.
- O'TOOLE, GEORGE B., and CORRIGAN, JOSEPH W., *Racer, Nation, Person*, (A Symposium), New Yorkas, 1944.
- PARSONS, WILFRID, *Nationalism, Racism, and the Church*, žr. *Thought*, XIV (1939).
- PIJUS IX, *Syllabus in Quanta cura*, 1864.
- PIJUS X, *Motu proprio*, 1903 m. gruodžio 18 d; *Fin dalla prima*, žr. *Acta Sanctae Sedis*, 36 (1903-1904), 339-345 psl.
- PIJUS XI, *Quadragesimo anno*, 1931; *Divini Redemptoris*, 1937; *Mit brennender Sorge*, 1937.
- PIJUS XII, *Summi pontificatus*.
- POWERS, FRANCIS J., C. S. V., *Papal Pronouncements on the Political Order*, Westminster, 1952.
- ROUSSEAU, *Contrat Social*.
- SHILDES, GEORGE, *The Vatican: Yesterday, Today, Tomorrow*, New Yorkas, 1934.
- SNYDER, LOUIS L., *The Dynamics of Nationalism*, Princeton, 1964.
- TREACY, S. J., GERALD C., *Great Encyclicals*, 1939.
- WILLIAMS, MELVIN J., *Catholic Social Thought*, New Yorkas, 1950.
- WILSON, GEORGE, *Truth Unity and Peace*, 1959.
- WRIGHT, JOHN J., D. D., *National Patriotism in Papal Teaching*, Westminster, 1956.

DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF THE MODERN STATE

by

Prof. Dr. BRONIS KASLAS

Summary

In this study the author examines the evolving of political concepts of modern state and its development. Today most nations are on the crossroads of their political development. The old nations seek new forms for their very often antiquated ways of life and the new nations are trying to embark on their original forms of political life. Thus the question of the concepts of modern state should be important to all.

The author analyses the position and the role of the Christian Church in the development of political thought. The Christian church is the creator of the concept of freedom and the church is also the staunchest supporter of freedom, since in essence it denies the right to absolutism to anybody, be it an individual or a group. The church in essence recognizes only the omnipotence of God and not that of man.

Christianity shattered the concept of the omnipotence of the state. In the christian concept of state man knows that the government as such has no power which would be the natural attribute of it ; he knows that any power of the state or government has been given to it by God : *Omnis Potestas a Deo*.

The very basic truth in political theory is that man cannot live without restraint and limitations, — whether they be moral restraints provided by the religion or legal restraints provided by the laws. Thus religion and politics go hand in hand. And it seems that we have to agree with Proudhon “that in the depths of political questions we are always confronted with theology.”